

DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.3-3
УДК 330.3

Годнюк І. В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування ім. С. Юрія,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3346-0882>

Тріпак М. М.

кандидат економічних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України, ректор,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6924-5469>

Гуменюк І. Л.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування ім. С. Юрія,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3984-1419>

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ КРАЇНИ – ОСНОВА ІНКЛЮЗИВНОСТІ РОЗВИТКУ

Вживання України це шлях до економічного інклюзивного зростання, скорочення суспільної нерівності та підвищення якості життя населення шляхом справедливого перерозподілу національного доходу з боку держави та створення сприятливих економічних та соціально-екологічних умов для громадян та рівномірний розподіл економічних вигод у суспільстві. У статті представлено аналіз розвитку та нагромадження людського капіталу України у теперішній і післявоєнний період її функціонування, оцінка основних показників людського капіталу та пошук нових, що допоможуть оцінити вплив війни та створення дієвої стратегії відновлення людського капіталу, дослідження теоретичних засад інклюзивності економіки України, структуризація цих понять та ідентифікація показників економічного зростання. Запропоновано комплекс заходів, щодо стратегії відновлення людського капіталу: економічного стимулювання роботодавців; створення фонду розвитку людського капіталу за допомогою запровадження нового, додаткового податку для підприємств, що працюють у сфері ІТ технологій; розробки нової методики оцінки людського капіталу з урахуванням інклюзії – комплексного індекса інклюзивності людського капіталу; формування інклюзивної звітності, що є ключовим для стимулювання сталих інвестицій у всіх сферах біорізноманіття для досягнення цілей сталого розвитку.

Ключові слова: людський капітал, інклюзія, інклюзивний розвиток, інклюзивність економіки, індекс інклюзивності, інклюзивна звітність.

Irina Godniuk, Marian Tripak, Iryna Humeniuk
ERIHE "Kamianets-Podilsky State Institute"

HUMAN CAPITAL OF THE COUNTRY IS THE BASIS FOR INCLUSIVE DEVELOPMENT

Despite the human and material losses in the current Russian-Ukrainian war, it is now necessary to think and plan not only for the reconstruction of the infrastructure, residential and office premises destroyed by the war, but also for the restoration of the country's economy. The main factor that will ensure the post-war recovery of the Ukrainian economy is the accumulation and development of its human capital, the quality of which determines not only the personal well-being of people but also the country's prosperity. Also, the main task and condition for Ukraine's survival today is the path to economic inclusive growth, which means reducing social inequality and improving the quality of life of the population through fair redistribution of national income by the state and creating favorable economic, social and environmental conditions for citizens and an even distribution of economic benefits in society. The article presents an analysis of the development and accumulation of human capital in Ukraine in the current and post-war period of its functioning, an assessment of the main indicators of human capital and a search for new ones that will help assess the impact of the war and create an effective strategy for the restoration of human capital, a study of the theoretical foundations of the inclusiveness of the Ukrainian economy, structuring of these concepts and identification of indicators of economic growth. The author proposes a set of measures for the strategy of human capital restoration: economic incentives for employers; non-economic incentives; creation of a human capital development fund through the introduction of a new, additional tax for enterprises operating in the field of IT technologies; development of a new methodology for assessing human capital with regard to inclusion – a comprehensive index of human capital inclusiveness, which aims to sustainably improve the standard of living of the population, and not just increase the production of goods and services; formation of

Inclusive reporting – compiling an inclusive wealth report (measuring sustainability and equity), which is key to stimulating sustainable investment in all areas of biodiversity, recommends policy solutions that prioritize sustainable management of natural capital to achieve sustainable development goals.

Key words: *human capital, inclusion, inclusive development, inclusive economy, inclusiveness of the economy, inclusiveness index, inclusive statements.*

Постановка проблеми та її актуальність.

Сьогодні при формуванні національного багатства кожної країни, зокрема і України, на перший план виходять не природні ресурси, а люди, людський капітал, що у теперішньому світі вважається найціннішим економічним ресурсом, тому що від його якості залежить не тільки особистий добробут людей, але й процвітання національних економік.

Незважаючи на людські і матеріальні втрати у сучасній російсько-українській війні вже тепер потрібно думати і планувати не тільки відбудову зруйнованої війною інфраструктури, житлових і службових приміщень, але й відновлення економіки країни де головним чинником є нагромадження і розвиток її людського капіталу.

Важливим аспектом сучасної світової фінансово-економічної кризи, пов'язаної з війною в Україні, є і той факт, що економічні можливості супроводжуються небезпечними ризиками, пов'язаними з нестійкістю потоків капіталу, зростанням боргової залежності, посиленням нерівності, зростанням бідності, нестабільністю фінансового сектора, а також новими викликами воєнного характеру. Трансформаційні зміни, що відбуваються у світовій економіці, європейській та вітчизняній економіці зокрема, поява нових глобальних викликів призводять до перегляду суто ринкових поглядів на пріоритети та стратегії розвитку у напрямку інклюзивного зростання, що включає в себе розширення прав і можливостей громадян за участю громадськості та сприяє досягненню результатів, пов'язаних з добробутом людини, відповідно до стійкості суспільних основ (інституцій та навколишнього середовища) та розширення можливостей людини, її активної участі у виробництві та розподілі благ.

Аналіз останніх досліджень й публікацій. Дослідженнями людського капіталу, їх формування, використання та розвитку займалися багато зарубіжних і вітчизняних вчених, серед яких варто назвати Г. Беккера, В. Гесця, О. Грішнову, С. Гринкевич, М. Долішнього, С. Злупка, С. Качулу, Т. Кожухову, О. Кузьміна, В. Куценко, У. Садову, Л. Семів, О. Стефанишин, Е. Лібанову, Л. Лисяк, І. Петрову, А. Сміта, С. Фішера, К. Хаврову, Л. Шевчук, Т. Шульца та інших. Питаннями інклюзивності розвитку знайшли відображення у працях: Д. Аджемоглу, В.Г. Анісімова, А.В. Базилюка, З. Бедоса, Р. Болінга, В.П. Вишневецького, Г.Я. Глухи, А.С. Коновалова, Е.М. Лібанова, Дж. Подеста, Е. Райнерта, Д. Робінсона та інших.

Аналіз результатів наукових досліджень у наведених та інших публікаціях вказує на недостатність викладених в них положень з метою їх використання після нашої перемоги над російським агресором для якомога швидшого формування, розвитку і нагромадження людського капіталу України. Також у зв'язку з ускладненими сучасними умовами, спричиненими війною в Україні та глобальними змінами у світі, зростає необхідність постановки та вирішення таких важливих завдань як розробка нових підходів до забезпечення інклюзивного розвитку вітчизняної економіки.

Метою статті є аналіз розвитку та нагромадження людського капіталу України у теперішній і післявоєнний період її функціонування, дослідження теоретичних засад інклюзивності економіки України, структуризація цих понять та ідентифікація показників економічного зростання.

Методологія дослідження полягає в узагальненні, порівнянні, теоретичній інтерпретації, а також у застосуванні аналітичного, логічного та системного методів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людський капітал є головним чинником забезпечення розвитку економіки країни, її конкурентоспроможності у глобальному вимірі.

Розвиток людського капіталу – це здоровий шлях підвищення економічного зростання будь якої країни, що сприяє підвищенню продуктивності праці, а отже, і рентабельності, і конкурентоздатності. Отже, чим більше інвестовано у розвиток людського капіталу, тим більш продуктивною та вигідною є людська праця, доходи людини, її потреби як споживача, її роль як економічного агента.

Існує взаємозв'язок між розвитком людського капіталу та розвитком економіки країн. Світовими лідерами стають ті країни, де краще за інші використовують людський капітал: знання, вміння, компетенції людей, їх здатність до подальшого навчання, та приділяють значну увагу інвестуванню його розвитку. Зростання людського капіталу в науковій сфері, освіті та управлінні веде до зростання інновацій, соціального благополуччя, підвищення продуктивності, сприяє економічному зростанню країн та покращує якість життя її громадян [9].

Людський капітал – це сформований або розвинутий у результаті інвестицій і накопичений людиною певний запас здоров'я, мотивації, умінь, які сприяють продуктивності праці людини й завдяки

цьому впливає на зростання доходів його власника. Це джерело економічного зростання, частина інтелектуального капіталу, який разом з фінансовим капіталом формує ринкову вартість компанії [2; 3].

Основні поняття та структура людського капіталу зображена на рисунку 1.

Людський капітал формує 70% національного багатства розвинутих країн і тільки 30% національного багатства України. В цілому очікується негативний вплив війни на всі складові людського капіталу, з найбільшим впливом на умови життя та економічне виробництво, що ймовірно, спричинить довгостроковий негативний вплив на економічний та соціальний добробут населення в Україні [7]. Показники таблиці 1 демонструють ці зміни.

Отже, поки розвинуті країни свій людський капітал примножують, Україна його втрачає: демографічні та міграційні втрати, невідповідність освіти та кваліфікації працівників вимогам часу, низькі про-

дуктивність праці та інноваційність економіки ведуть нас до катастрофи.

Війна в Україні вже призвела до значного погіршення всіх показників людського та економічного розвитку. За попередніми оцінками НБУ, падіння ВВП у 2022 році становитиме 30%, а звіт RDNA оцінює загальну втрату людського капіталу в 57,5 млрд доларів США.

Станом на травень 2023 року постійне населення України, за оцінками експертів, становить 29 млн осіб, з них працює лише третина. За даними соціологів, від початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну за кордон виїхали і не повернулися 8,6 млн українців.

Працюють лише 9,1-9,5 млн українців, а якщо відняти бюджетників, залишається близько 6-7 млн осіб. Вони і утримують 22-23 млн осіб, зокрема пенсіонерів, дітей, учнів, безробітних, утриманців, тих самих працівників бюджетної сфери тощо [9].

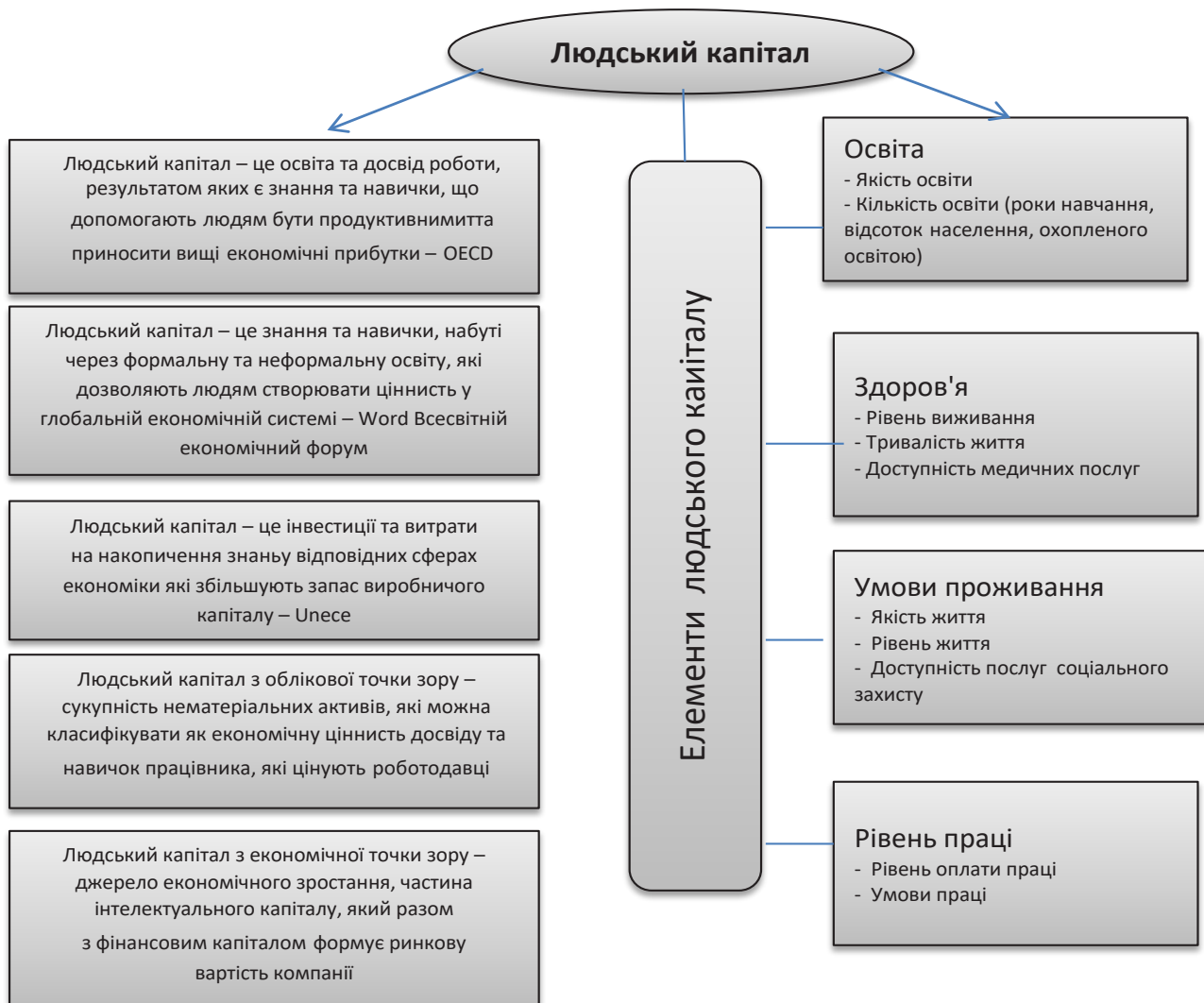

Рис. 1. Поняття та складові людського капіталу

Джерело: побудовано за даними джерела [2; 9; 13]

Оцінка негативного впливу війни на складові людського капіталу

Складові людського капіталу	Зміни впливу війни
Освіта	<ul style="list-style-type: none"> – Умови безпеки не дозволили більшості регіонів працювати повноцінно – лише 31% навчання відбувалося в режимі офлайн, переважно в західних регіонах. – Деякі домогосподарства не можуть дозволити собі належне обладнання для онлайн-освіти, а інклюзивна освіта стала недоступною через війну та онлайн-навчання. – Домогосподарства зіткнулися з додатковими бар'єрами, такими як відсутність доступу до Інтернету та підвищена тривожність дітей.
Здоров'я	<ul style="list-style-type: none"> – Доступність первинної медичної допомоги погіршилася, особливо для найбільш вразливих верств населення, в тому числі через те, що станом на листопад 2022 року було зруйновано 850 медичних закладів. – Основними бар'єрами для доступу до медичної допомоги є витрати на консультації та ліки. – Домогосподарства постраждали через погіршення психічного здоров'я (близько 15 млн осіб потребують психологічної підтримки).
Умови проживання	<ul style="list-style-type: none"> – Російські військові обстрілюють об'єкти комунальної інфраструктури, що негативно впливає на умови життя. Наприклад, 59% домогосподарств зазнали перебоїв у наданні основних комунальних послуг восени 2022 року. – 13% домогосподарств повідомили, що їхнє основне житло було безпосередньо пошкоджене війною, особливо на півночі та південному сході. – Внутрішнє переміщення призвело до значного падіння рівня життя, особливо для тих, хто вже був уразливим. – ВПО, кількість яких з лютого 2022 року зростає з 1,6 мільйона до понад 6,5 мільйона, мають більшу особисту схильність до негараздів, ніж люди, які ніколи не були переміщені, вони частіше змінюють роботу, переходять на неофіційну зайнятість, стикаються зі скороченням або затримкою заробітної плати.
Ринок праці	<ul style="list-style-type: none"> – 31% домогосподарств повідомили про втрату доступу до засобів до існування та діяльності, що приносить дохід, «деякою мірою», а 26% – «значно», що сталося через побоювання щодо безпеки з початком повномасштабної війни. – Зменшився доступ до оплачуваної роботи як основного джерела доходу, особливо на південному сході. Наприклад, напередодні повномасштабної війни 67% покладалися на оплачувану роботу як на основне джерело доходу, після чого цей показник знизився до 53%. – 60% домогосподарств і 73% ВПО відповіли, що робота членів їхніх домогосподарств постраждала в один або кілька способів з початком повномасштабної війни.

Джерело: складено авторами на основі [13]

Також важливою проблемою є кількість людей з інвалідністю. За півтора року повномасштабного вторгнення кількість українців з інвалідністю зростає на 300 тисяч. Раніше в Україні проживало 2,7 млн людей з інвалідністю, а тепер цей показник сягнув 3 мільйонів [1].

Людський капітал зазнав як прямих (міграція, втрати цивільного населення, примусова «евакуація», загибель військових), так і непрямих (не використання повною мірою інтелектуального та творчого потенціалу, руйнування освітньої інфраструктури, насадження чужої мови та культури, тимчасове припинення освітнього процесу, зниження його якості) втрат, які обов'язково потрібно відновити після закінчення війни. Адже вкладення в розвиток ЛК набагато ефективніші за вкладення в інші сфери економіки [10].

Виникнення поняття «людський капітал» викликало створення численних методів оцінки його обсягу, економічної ефективності тощо.

Певне розуміння ситуації в економічній площині дає Індекс людського розвитку (Human Development

Index) – ІЛР. інтегральний показник, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття, як основних характеристик людського потенціалу – показник добробуту [9].

Він акумулює дані за трьома ключовими напрямками:

1. Тривалість життя.
2. Освіта (інтегральний показник рівня освіти).
3. Рівень життя (добробут, тобто здоров'я, знання і дохід громадянина, як показники ефективності держави).

Останні дані – за 2021–2022 роки, в ньому ще не враховано наслідки війни, але зафіксовано вплив ковіду.

За найсвіжішими даними Україна на 77 місці серед 191 країн. І, на жаль, поступається росії, в якій 52 місце. Порівняно із попереднім звітом, втрачено одну позицію. Проте наша країна у списку таких, що мають високий рівень розвитку. Перша трійка індексу: Швейцарія, Норвегія, Ірландія. Попереду нас такі країни-союзники та сусіди: Естонія (31), Чехія (32), Польща (34), Литва (35), Латвія (39), Угорщина (46), Румунія (53), Болгарія (68) [9].

Для вимірювання результатів інклюзивного людського розвитку найбільш визнаним аналітичним інструментом на сьогодні є Індекс інклюзивного розвитку (Inclusive Growth and Development Index IPI), що був запропонований на Всесвітньому економічному форумі в Давосі у 2017 році.

Індекс інклюзивного розвитку – це альтернативна система оцінки економічного розвитку країн. Її називають більш сучасним аналогом валового внутрішнього продукту (ВВП) – головного економічного показника, за яким визначається стан економічного розвитку країни. Індекс інклюзивного розвитку дозволяє оцінити розподіл створених благ та ступінь його рівномірності та доступності для різних верств населення. Індекс інклюзивного розвитку є розширеною оцінкою економічного розвитку країн. Окрім оцінки ВВП, цей Індекс вимірює 11 додаткових параметрів та складається з 12 показників, які можна розбити на 3 великі групи:

Зростання та розвиток (ВВП на душу населення в доларах США, продуктивність праці, здорова тривалість життя, зайнятість).

Інклюзивність (нерівність доходів, рівень бідності, нерівність багатства, медіанний дохід доларів на день (за паритетом купівельної спроможності) на душу населення).

Наступність поколінь і стійкість розвитку (чисті заощадження, викиди CO₂ на одиницю ВВП, державний борг, коефіцієнт демографічного навантаження).

За Індексом інклюзивного розвитку Україна у 2018 р. посідала 47 місце. Для порівняння: Молдова – 31 місце, Польща – 5, Туреччина – 16. Серед розвинених країн як за ВВП на душу населення, так і за індексом інклюзивного розвитку в лідерах Норвегія, Люксембург і Швейцарія [11].

Ще один показник Індекс людського капіталу (НСІ), який регулярно розраховує Всесвітній банк. Його визначення базується на розрахунку показників: тривалості життя, рівня освіти, професійної підготовки, працевлаштування, зайнятості населення.

Рейтинг десяти країн світу-лідерів за цим індексом та України наведені у таблиці 2. Серед 157 країн світу перше місце посів Сингапур – Індекс людсько-

го капіталу – 0,88. Україна посіла 50 місце, з показником 0,65, що є результатом пандемії та війни, що стала ключовими факторами у падінні Індeksu людського розвитку.

Фахівці Центру сталого миру та демократичного розвитку (SeeD) запровадили новий дослідницький індекс: людський капітал для відновлення, що включає в себе знання, навички та здоров'я людей, які вони набули протягом життя, а також внутрішнє бажання та мотивація допомагати відновлювати та відбудувати Україну. Індекс складається з трьох складових: капіталу здоров'я (цього року становить 6,0), капіталу адаптивності (6,5) та громадського капіталу (6,6).

Громадський капітал – це те, чи людина відчуває відповідальність за майбутнє своєї спільноти й контроль над прийняттям рішень як у межах громади, так і в межах країни.

Капітал адаптивності складається з таких показників, як психосоціальний добробут, орієнтація на саморозвиток, підприємливість і стійкість до стресу.

Капітал здоров'я складається з психічного і фізичного здоров'я.

У 2023 році індекс людського капіталу для відновлення становить 6,4 з 10 балів, тобто є простір для покращення. Порівняно з 2021 роком в 2023 році спостерігається ріст громадського капіталу і дещо падіння капіталу здоров'я та стійкості до стресу. Тому політика уряду та місцевих громад має бути направлена на довкілля та інклюзивність розвитку.

Крім того, фахівці Програми Агентства США з міжнародного розвитку USAID «Демократичне врядування у східній Україні», Програми розвитку ООН (ПРООН) та Центру сталого миру та демократичного розвитку (SeeD) запровадили вимірювання Індeksu соціальної згуртованості та стійкості (reSCORE). І саме Україна стане щорічним інструментом оцінки відновлення та відбудови, який інформаційно підкріплюватиме інвестиції, пріоритети, політики та програмну діяльність національних і міжнародних зацікавлених сторін (зокрема USAID та ПРООН) [11].

Отже, створення дієвої стратегії відновлення людського капіталу – головне завдання і умова ви-

Таблиця 2

Рейтинг ТОП 10 країн світу та України за НСІ 2021

Рейтинг, країна	НСІ	Рейтинг, країна	НСІ
1. Сингапур	0,88	7. Австралія	0,80
2. Південна Корея	0,84	8. Швеція	0,80
3. Японія	0,84	9. Нідерланди	0,80
4. Гонконг	0,82	10. Канада	0,80
5. Фінляндія	0,81		
6. Ірландія	0,81	50. Україна	0,65

Джерело: складено авторами на основі [9]

живання України та шлях до економічного інклюзивного зростання у майбутньому, а це – скорочення суспільної нерівності та підвищення якості життя населення шляхом справедливого перерозподілу національного доходу з боку держави та створення сприятливих економічних та соціально-екологічних умов для громадян та рівномірний розподіл економічних вигод у суспільстві.

План України передбачає розбудову безпечного та інклюзивного освітнього середовища для доступу до якісної освіти, трансформацію професійної освіти, удосконалення системи реабілітації осіб з інвалідністю, покращення охорони здоров'я, гендерної рівності, реалізацію житлових програм, реформу соціального захисту, створення сталої системи переходу від військової служби до цивільного життя, розробку демографічної та міграційної стратегій, пенсійну реформу.

Обов'язковим елементом є запровадження програм з цифрової безпеки, забезпечення гідних та рівних умов здобуття загальної середньої освіти для всіх учасників освітнього процесу. Система вищої освіти потребує формування потужних наукових осередків та скорочення кількості наявних ЗВО, заходів щодо формування сприятливого науково середовища для залучення інвестицій, розширення міжнародних програм та проєктів.

Цілі стратегії відновлення мають охоплювати три площини:

Перша – повернення громадян України на Батьківщину.

Друга – вибудовування ефективної системи формування, розвитку та збереження людського капіталу країни, що передбачає покращення його якісних характеристик: здоров'я, освіти, професійних навичок, якості трудового життя тощо.

Третя зорієнтована на зміцнення трудоворесурсної безпеки країни [8].

Також завданням політики розвитку людського капіталу щодо осіб з інвалідністю є право на працю. Але важливою проблемою постають інваліди війни, які отримали важкі психологічні та фізичні травми. Неможливість, а деколи і небажання себе реалізувати в нових незвичних для себе умовах (коли все життя вони були здоровими людьми і формували людський капітал) стає великою проблемою для країни, що потребує розробки нової соціальної політики.

З огляду на вищенаведене необхідно розробити комплекс заходів, щодо:

1. Економічного стимулювання роботодавців:

– надання пільгових умов кредитування;

– компенсація витрат на створення спеціальних робочих місць;

– надання гарантованого державного замовлення;

– покриття витрат на навчання особи з особливими потребами;

– субсидування фонду оплати праці осіб з інвалідністю;

– дотації при збереженні робочих місць осіб з особливими потребами;

2. Некономічного стимулювання:

Широке інформування потенційних роботодавців з працевлаштування осіб з особливими потребами, а також про існування вигідних економічних стимулів.

3. Створення фонду розвитку людського капіталу за допомогою запровадження нового, додаткового податку для підприємств, що працюють у сфері ІТ технологій.

4. Розробки нової методики оцінки людського капіталу з урахуванням інклюзії – комплексного індекса інклюзивності людського капіталу, метою якого є стійке підвищення рівня життя населення, а не лише збільшення виробництва товарів та послуг.

5. Формування інклюзивної звітності – складання звіту про інклюзивне багатство (вимірювання сталості та справедливості), що запроваджено під керівництвом Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) з метою доповнення ВВП показниками, що включають природний, людський капітал та вироблений капітал. Вимірювання інклюзивного багатства є ключовим для стимулювання сталих інвестицій у всіх сферах біорізноманіття (Dasgupta 2021), оцінка того, «чи є шлях економічного розвитку... стійким», «вимагає розвитку... є сталим», що вимагає від країн прийняття «всеохоплюючих заходів свого багатства». Звіт рекомендує політичні рішення, які надають пріоритет сталому управлінню природним капіталом для досягнення цілей сталого розвитку та дає змогу урядам окремих країн зрозуміти на детальному рівні, як вони використовують багатство своєї країни, а також довгострокові наслідки та можливість будь-якої стратегії зростання та зрештою побудувати соціально справедливий та екологічно сталий шлях розвитку [14].

Висновки. Люди – це основний капітал країни. Головним завданням відновлення економіки є нагромадження і розвиток її людського капіталу, від якості якого залежить не тільки особистий добробут людей, але й процвітання країни.

В умовах післявоєнної розбудови України маємо прагнути не просто зростання, а інклюзивного зростання, щоб якомога більше людей могли отримати користь від нього. Тому необхідно збільшувати продуктивність, ефективність та створювати конкурентне середовище, інвестувати в людський капітал, підвищувати рівень життя населення України через забезпечення інклюзивного розвитку шляхом справедливого перерозподілу національного доходу з боку держави та створення сприятливих економічних та соціально-екологічних умов для громадян та рівномірний розподіл економічних вигод у суспільстві.

Очевидно, що саме стійкий інклюзивний розвиток дасть інтенсивний поштовх для працевлаштування, що безперечно забезпечить вкрай необхідні умови для покращення рівня життя у країні.

Подальше дослідження даної проблематики потрібно проводити у напрямку формування методики оцінки комплексного індексу інклюзивності людського капіталу.

Література:

1. Грішнова О., Брінцева О. Формування людського капіталу у сфері охорони здоров'я: проблеми та напрями зменшення фіктивізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Економіка*. 2019. Том 2. № 203. С. 11–16.
2. Годнюк І.В. Розвиток людського капіталу як стратегії управління інтелектуальним капіталом в інклюзивному середовищі. *Вектор Поділля : наук. журн. Кам'янець-Подільський : Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка»*, 2019. Вип. 2. С. 53–63.
3. Годнюк І.В. Соціальний капітал як складова людського капіталу в інклюзивному середовищі. Проблеми обліку і звітності. *Вектор Поділля : наук. журн. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка»*, 2020. Вип. 3. С. 38–51.
4. Зубчик О.А. Індекс інклюзивного розвитку як сучасний інструмент аналізу державної політик. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2018. Том 29 (68). № 1. С. 86–91.
5. Індекс інклюзивного розвитку України. URL: <http://surl.li/pibky> (дата звернення: 13.03.2024).
6. Кузьмін О.Є. Оцінка рівня розвитку людського капіталу України в умовах глобалізації. *Економіка та держава*. 2018. № 4. С. 7–11.
7. Воробйова Н., Гаврилюк С., Литвинова Т. Деякі аспекти інклюзивного розвитку економіки України. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-29-37> (дата звернення: 13.03.2024).
8. Розвиток людського капіталу – один з ключових напрямків роботи Уряду над Планом України в рамках програми Ukraine Facility. URL: <http://surl.li/mskqi> (дата звернення: 13.03.2024).
9. Важливість розвитку людського капіталу у сучасному світі. Якою має бути стратегія України. Український інститут майбутнього. URL: <http://surl.li/fwphon> (дата звернення: 13.03.2024).
10. Стефанишин О.В., Лисяк Л.В., Качула С.В. Пріоритетні напрями фінансування людського потенціалу у процесі модернізації економіки України. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (дата звернення: 13.03.2024).
11. Індекс людського капіталу для відновлення України. URL: <https://rubryka.com/2023/10/17/indeks-lyudskogo-kapitalu> (дата звернення: 13.03.2024).
12. Balcerzak Adam P. Multiple-criteria Evaluation of Quality of Human Capital in the European Union Countries. *Economics and Sociology*. 2016. Vol. 9. No. 2. P. 11–26. URL: <https://www.researchgate.net/publication/306018935> (дата звернення: 13.03.2024).
13. Financial costing of the human capital losses in Ukraine. URL: <http://surl.li/piclr> (дата звернення: 15.01.2024).
14. Inclusive Wealth Report 2023 Measuring Sustainability And Equity. URL: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/43131> (дата звернення: 13.03.2024).

References:

1. Hrishnova O., Brintseva O. (2019) Formuvannia liudskoho kapitalu u sferi okhorony zdorovia: problemy ta napriamy zmeshennia fiktyvizatsii [Formation of human capital in the healthcare sector: problems and directions of reducing fictitiousness]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Ekonomika*, tom 2, no. 203, pp. 11–16. (in Ukrainian)
2. Hodniuk I.V. (2019) Rozvytok liudskoho kapitalu yak stratehii upravlinnia intelektualnym kapitalom v inkluzyvnomu seredovyshchi [Human capital development as a strategy for managing intellectual capital in an inclusive environment]. *Vektor Podillia: nauk. zhurn. Kamianets-Podilskyi: TNEU "Ekonomichna dumka"*, vol. 2, pp. 53–63. (in Ukrainian)
3. Hodniuk I. V. (2020) Sotsialnyi kapital yak skladova liudskoho kapitalu v inkluzyvnomu seredovyshchi. Problemy obliku i zvitnosti. [Social capital as a component of human capital in an inclusive environment. Problems of accounting and reporting]. *Vektor Podillia: nauk. zhurn. Kamianets-Podilskyi: TNEU "Ekonomichna dumka"*. vol. 3, pp. 38–51. (in Ukrainian)
4. Zubchik O. A. (2014) Indeks inkluzyvnoho rozvytku yak suchasnyi instrument analizu derzhavnoi polityky [The Inclusive Development Index as a modern tool for analyzing public policies]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho*, tom 29 (68), no. 1, pp. 86–91. (in Ukrainian)
5. Indeks inkluzyvnoho rozvytku Ukrainy [Ukraine's inclusive development index]. Available at: <http://surl.li/pibky> (accessed March 13, 2024).
6. Kuzmin O. Ye. (2018) Otsinka rivnia rozvytku liudskoho kapitalu Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Assessing the level of human capital development in Ukraine in the context of globalization]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 4, pp. 7–11. (in Ukrainian)
7. Vorobiova N., Havryliuk S., Lytvynova T. Deaki aspekty inkluzyvnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Some aspects of inclusive economic development in Ukraine]. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-29-37> (accessed March 13, 2024).

8. Rozvytok liudskoho kapitalu – odyn z kliuchovykh napriamkiv roboty Uriadu nad Planom Ukrainy v ramkakh prohramy [Human capital development is one of the key areas of the Government's work on the Plan of Ukraine under the program Ukraine Facility]. Available at: <http://surl.li/mskqi> (accessed March 13, 2024).

9. Vazhlyvist rozvytku liudskoho kapitalu u suchasnomu sviti. Yakoiu maie buty stratehiia Ukrainy [The importance of human capital development in the modern world. What should Ukraine's strategy be?]. Ukrainskyi instytut maibutnoho. Available at: <http://surl.li/fwhon> (accessed March 13, 2024).

10. Stefanyshyn O. V., Lysiak L. V., Kachula S. V. (2020) Priorytetni napriamy finansuvannia liudskoho potentsialu u protsesi modernizatsii ekonomiky Ukrainy [Priority areas of financing human potential in the process of modernization of the Ukrainian economy]. *Efektivna ekonomika*, no. 9. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8187> (accessed March 13, 2024).

11. Indeks liudskoho kapitalu dlia vidnovlennia Ukrainy [Human capital index for Ukraine's recovery]. Available at: <https://rubryka.com/2023/10/17/indeks-lyudskogo-kapitalu/> (accessed March 13, 2024).

12. Balcerzak Adam P. (2016) Multiple-criteria Evaluation of Quality of Human Capital in the European Union Countries. *Economics and Sociology*, vol. 9, no. 2, pp. 11–26. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/306018935> (accessed March 13, 2024).

13. Financial costing of the human capital losses in Ukraine. Available at: <http://surl.li/piclr> (accessed March 13, 2024).

14. Inclusive Wealth Report 2023 Measuring Sustainability And Equity. Available at: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/43131> (accessed March 13, 2024).

Стаття надійшла до редакції 07.03.2024 р.